

TANPINAR'A İLHAM VEREN EDGAR ALLAN POE KADINLARI*

Derya Kılıçkaya**

Öz

Tanpınar'ın eserleri okunduğunda onun anlattığı kadınların, giden ama geri gelmeyen, "imkânsız" kadınlar olduğu görülür. Yazarın, bu kadınları kurgularken Amerikalı hikâye yazarı ve şair Edgar Allan Poe'dan etkilendiği bilinmektedir. Zaten, Tanpınar'ın kendisi de eserlerinin satır aralarında bu etkinin ipuçlarını vermiştir. Kısacası Tanpınar, Poe'nun hikâyelerinde yer alan ve insanın içinde "aşk" denen duyguyu uyandırdıktan sonra ortadan kaybolan kadınları anlatmayı tercih etmiştir. Bu çalışmanın amacı, Tanpınar'a ilham verdiği düşünülen Edgar Allan Poe kadınlarını anlayabilmek ve yazarın eserlerindeki yansımalarını bulmaktır. Tanpınar'ın kadınlarına benzeyen, dolayısıyla ona ilham verdiği düşünülen kadınların yer aldığı dokuz hikâyeye tespit edilmiştir. Hikâyelerdeki kadınlar pek çok açıdan bize Tanpınar'ın kadınlarını hatırlatır. Çalışmada bu dokuz hikâyede yer alan kadınlar ve onların durumları ele alınacak, Tanpınar'ın hikâyeye ve romanlarında görülen kadınlarla benzerlikleri/farklılıkları ortaya konacaktır. Böylelikle Tanpınar'ın, kitaplarındaki "sevilen kadın"ları meydana getirirken Edgar Allan Poe'dan ne denli etkilendiği görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Edgar Allan Poe, Kadın, İlham, Hikâye.

EDGAR ALLAN POE'S WOMEN INSPIRING TANPINAR

Abstract

When Tanpınar's works are read, the women told by him are outgoing; but it is seen that there are "impossible" women who do not come back. It is known that the author was influenced by the American story writer and poet Edgar Allan Poe when he was building these women. Already, Tanpınar himself gave hints of this effect between the lines of his works. In short, Tanpınar chose to tell the women in the stories of Poe who disappeared after awakening the so-called "love" feeling. The aim of this study is to understand Edgar Allan Poe women who are thought to inspire Tanpınar and to find their reflections in the writer's works. Nine stories involving women similar to Tanpınar's women, and therefore thought to inspire him, were identified. The women in the stories remind us of Tanpınar's women in many ways. In the study, the women in these nine stories will be discussed and their similarities / differences with the women seen in the works of Tanpınar will be revealed. Thus, it will be seen how Tanpınar was influenced by Edgar Allan Poe while creating the "loved women" in his books.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, Edgar Allan Poe, Woman, Inspiration, Story.

GİRİŞ

Ahmet Hamdi Tanpınar'ı etkileyen edebiyatçılar arasında Edgar Allan Poe'nun da yer aldığı bilinmektedir. Tanpınar, onu okuduğunun ipuçlarını eserlerinde vermiştir. *Huzur* romanında Poe'yu " 'asla'nın prensi" olarak tanımlar:

Şiir, bütün bir hayat, kuru bir yaprak yığını gibi yakıldığı zaman seyredilen parıltıya benzerdi. Okuduğu ve beğendiği şairler, başta Poe ve Baudelaire olmak üzere hepsi 'asla'nın prensi değil miydiler? Onların beşikleri 'olamaz' burçlarında sallanmış, ömürleri 'imkânsız'ın ülkesinde geçmişti.

*Bu makaleyi, 11 Nisan 2020'de 22 yaşında koronadan kaybettiğim İTÜ Uçak Mühendisliği son sınıf öğrencisi kardeşim Emircan Kılıçkaya'ya ithaf ediyorum.

** Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5964-5485.

Hayatımızı geriye dönemeyecek bir uca taşımazsak, şiirin peteğini nasıl doldururduk (Tanpınar, 2017a: 293).

Aslında bu tabir, Tanpınar'ın erkek kişileri için de kullanılabilir. Tanpınar'ın erkekleri, tıpkı Poe'nunkiler gibi imkânsızın peşindedirler, hayatlarını "imkânsız" olana taşımayı başarırlar. Bunun yanı sıra, Tanpınar da " 'asla'nın prensi"dir. Tanpınar'ın kendisi de özel hayatında, tıpkı oluşturduğu roman kişileri gibi hep imkânsız kadınlara âşık olmuştur:

Demek oluyor ki Tanpınar da roman kahramanları gibi, aşkı 'yokluğu' ile yazıya çevirmiş. Belki de bu nedenle sevdiği kadını elde etmeye hiç çaba göstermemiş, bu nedenle imkânsız kadınlara âşık olmuş, evlilikten sanki bile isteye kaçmıştır (İnci, 2014: 43).

Handan İnci *Orpheus'un Şarkısı* isimli eserinde, Tanpınar'ın ideal kadın modelini kurgularken Edgar Allan Poe'nun hikâyelerindeki "geri gelmeyen kadın"dan beslendiğini belirtmiştir. Tanpınar, beslendiği bu kaynağı zaman zaman açıkça dile getirmekten de geri durmaz. Tanpınar'ın kadınları, tıpkı Edgar Allan Poe'nun hikâyelerindeki kadınlar gibi, insanın içinde aşkı uyandırdıktan sonra ortadan kaybolurlar. Ortadan kaybolmalarının asıl nedeni ise erkek tarafından istenmemiş, yani gönderilmiş olmalarıdır. Edgar Allan Poe'nun metinlerindeki kadın karakterler genellikle silik ve belirsiz varlıklardır. Kadının tekinsiz bir varlığı vardır. Kadının sesi soluğu pek çıkmaz ve kadın neredeyse bakılan bir nesnedir. Tanpınar'ın sevilen kadınları da seyredilmek için vardılar ve kadınların sesi alabildiğine kısılmıştır. Her iki yazarda da anlatıcı rolünde bir türlü kadını göremeyiz. (Ümer, 2018: 3)

Tanpınar'ın şahsi kütüphanesinde, şaşırtıcı bir şekilde sadece bir adet Edgar Allan Poe kitabı yer alır. Bu da Poe'nun yazılarının yer aldığı bir kitaptır. Edgar Allan Poe'nun hikâyeleri, Tanpınar'ın şahsi kütüphanesinde yer almaz. Bunun nedenini Orhan Okay'ın sözleriyle izah edebiliriz:

Tanpınar'ın bir bibliyoman olmadığı muhakkak (şimdi elimizde olan kitap listeleri bulunmasaydı bile bunu sağlığında da tahmin etmek güç değildi). Hatta bir kitap meraklısı da değildi demek yanlış sayılmaz. Şimdi listenin incelenmesinden de daha iyi anlaşılıyor ki o ihtiyaç duyduğu, yazılarında ve kitaplarında kullandığı ve kullanacağı kitapları el altında bulundurmamakla yetiniyordu. Bunların dışında ihtiyacı olduğu kitapları Üniversite veya Türkoloji Seminer Kitaplığı'ndan, kısa veya uzun süre için ödünç aldığı bilinmektedir, şüphesiz dostlarından edindikleri de olmalıdır. Bunun aksi, yani Tanpınar'ın başkalarına ödünç verip alamadıkları veya bağışladıkları da düşünülmelidir. Fakülte'deki kitaplığında bulunanların bu listelere girip girmediği de ayrı bir konu. Hasılı şimdi elimizde, eksiklerinin de dikkate almak şartıyla oldukça güvenilir bir kitap listesi bulunmaktadır (İnci, 2012: 346).

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bir şekilde Edgar Allan Poe ve yarattığı kadınlardan etkilendiğini düşünüyoruz. Üstelik Tanpınar'ın kütüphanesinde yer alan, 1942 senesine ait ve Fransızca olan şu kitap konumuz açısından hayli dikkat çekicidir:

Jaloux, Edmond, *Edgar Poe et les femmes*, Ed. du Milieu (Edgar Poe ve Kadınlar) (İnci, 2012: 326).

İki yüz elli iki sayfa olup Cenevre'de basılan bu kitabın Tanpınar'ın kütüphanesinde olması, onun Poe'nun kadınları hakkında özel okumalar yaptığının da kanıtıdır. Tanpınar, onun kadınlarını yakından tanımaya çalışmıştır.

Edgar Allan Poe'nun hikâyelerindeki kadınlardan bahsetmeden önce şu önemli ayrıntıyı da dile getirmek gerekir: Poe, bir nekrofil, yani ölü sevicidir. İnceleyeceğimiz hikâyelerin bir kısmı,

görülebileceği üzere Poe'nun bu yönüyle doğrudan ilgilidir. Poe'nun nekrofilliği hakkındaki Eric Savoy'un görüşünü, Tuğba Nur Yıldırım şöyle aktarır:

Eric Savoy, Poe'nun öykülerindeki ötekiliği vurgular; siyahlar gibi kadın karakterlerin de, Poe'nun öykülerine öteki olarak girdiğini, kadın karakterlerin mezardan dönüşleriyle, Poe'nun kadınları nekrofil arzu nesnelere olarak betimlediğini dile getirir. (Yıldırım, 2007: 51)

Tanpınar'ın bilincine yerleşen bu "öteki" kadınlar ve onların durumları, farklı şekillerde, Tanpınar'ın roman ve hikâyelerinde karşımıza çıkar. İşte bu makalede, Poe'nun kadınlarından yola çıkılarak Tanpınar'ın anlattığı kadınların durumu gözler önüne serilecektir.

1. Berenice

Bu hikâyeye, birinci teklik şahıs eki kullanılarak yazılmıştır; yani hikâyenin kişilerinden biri olan Egeus, aynı zamanda anlatıcı konumundadır. Üstelik kimi zaman "Okura açıklayabilmem esasen olanaksız." gibi cümleler kullanılarak üst kurmacaya da başvurulmuştur. Berenice, anlatıcının kuzenidir. Görkemli ve büyüleyici bir güzelliği vardır. Ata yadigârı olan malikânede birlikte büyümüşlerdir. Anlatıcı ile Berenice ileriki yıllarda evlenmeye karar vereceklerdir. Tıpkı Edgar Allan Poe'nun 1836'da on üç yaşındaki kuzeni Virginia Clemm ile evlenmesi gibi. Ancak, anlatıcı ile Berenice'nin durumları birbirinden çok farklıdır. Anlatıcı, sağlıksız ve gam yüklüdür. Çalışmalarına gömülmeyi tercih eder, hayatı kendi yüreğinde yaşar ve ruhsal bakımdan en yoğun düşüncelere dalmayı alışkanlık hâline getirmiştir. Berenice ise çevik, latif ve dipdiridir. Dere tepe dolaşmayı sever ve "önüne düşen gölgeleri yahut kuzgun kanath saatlerin yitişini umursamadan" gezer (Poe, 2020: 17).

Bu hikâyeye, aslında bir hatırlayış hikâyesidir, çünkü Berenice, hikâyenin başından anladığımızı göre artık hayatta değildir ve anlatıcı hikâyeye boyunca kendisi için artık bir "imkânsız" hâline gelen bu kadını sevmeye devam eder. Ölümcül bir hastalık (bir tür epilepsi), Berenice'nin sağlıklı ve dipdiri bedenini ezip geçer. Öyle ki zihnini, alışkanlıklarını ve kişiliğini değiştirir. O, artık anlatıcının tanıdığı Berenice değildir. Bu yüzden anlatıcı-karakter, zamanını "eski, güzel günleri acı bir lezzetle hatırlayarak geçiren" Tanpınar'ın roman kişisi Selim gibi (İnci, 2014: 115), "belleğinin kurşunu yıkıntılarında" Berenice'yi canlandırmaya çalışır (Poe, 2020: 17).

Tanpınar'ın erkek kişileri, tıpkı Poe'nunkiler gibi hayatlarını "imkânsız" olana taşırlar:

Ölümsüzlüğün sadece aşka gülümseyebileceğini düşünen Mümtaz ve diğer erkekler, aşkın ölümünden kaçmak için aşkı adeta kendi elleriyle öldürür, yani birlikteliği imkânsızlaştırmaya çalışırlar. Kadın, uzakta, erişilmesi zor ve imkânsız olduğu ölçüde değerlidir (İnci, 2014: 54).

"Berenice" hikâyesinin erkek kişisi de imkânsız söz konusu olduğu zaman sevmeye başlar ve şunu açıkça itiraf eder: "Emsalsiz güzelliğinin zirvesindeyken onu sevmediğim doğrudur. Sıra dışı yaşamımda duygularım kalpten değildi; tutkularım da her zaman zihnime aitti" (Poe, 2020: 19). Evet, aslında anlatıcı en başta, yani Berenice hastalığa yakalanıp da imkânsız hâle gelmeden önce, onu hiç de sevmemiştir. Onu hayranlık duyulacak biri olarak görmemiştir. Sadece çözümlenecek bir nesne olarak görmüştür. Şimdiyse o hastadır, yani imkânsızdır ve anlatıcı işte tam da şu anda ona âşıktır. Karşılaştığında aşkından bedeni titrer ve yüzü kireç gibi olur. Oysa daha önce, sırf Berenice kendisini seviyor diye "şeytana uyup" ona evlilikten söz etmiştir. Aslında anlatıcı, Berenice ile evlenemeyeceklerinin farkındadır. Bunun imkânsızlığını bile bile ona evlilik mevzusunu açar. Kısacası, *Aydaki Kadın* romanının kişisi Selim'in ifadesiyle, sadece imkânsızlığın hududunu genişletir. Selim, bu imkânsızlığı romanda Goya'nın küçük bir tablosu ile açıklamaya çalışmıştır:

Bu neye benziyor biliyor musunuz? Goya'nın Prado'da küçük bir tablosu vardır. Her görüşümde benim için mânası bir kat daha derinleşir. Küçük bir köpek bir dağın sırtından çıkar ve çıkar çıkmaz birdenbire gri bir kaya ile bir çeşit duvarla karşılaşır... Küçük, munis bir köpek başı ve yepyeni bir imkânsızlığın duvarı (Tanpınar, 2016: 199-200).

Kısacası her yeni kazanç, ne olursa olsun insanı bir yığın çeşitli imkânsızlığın karşısına getirmektedir. Poe'nun hikâyesinde de bu tür bir imkânsızlık söz konusudur.

Nihayet, düğün için belirlenen gün yaklaşır. Ancak bir kış günü Berenice, sabah erken saatte kriz geçirerek hayata veda eder. Hikâyedeki erkek kişi ile Berenice'nin durumu, bize Tanpınar'ın *Huzur* romanındaki Nuran ile Mümtaz'ın ilişkisini hatırlatır. Bu romanda da âşık erkek mutlu olmamak için elinden geleni yapar. Sanki onun tek isteği, kavuşmanın olmadığı mutsuz bir aşk gibidir:

Tanpınar'ın âşık erkekleri için sevilen kadınla birlikte geçecek bir hayat, belki hayali kurulan ama gerçekleşmesi için asla çaba gösterilmeyen bir 'mutlu son'dur. Bu ihtimal yaklaştıkça eşiği atlamak konusunda iyice beceriksiz, hatta isteksiz görünürler (İnci, 2014: 111).

Huzur romanında, Mümtaz'ı Nuran'la evlenmeye iten sebep ise Nuran'ı rahat bırakmayan Fahir ve Suat'tır. Bu iki adam tarafından Nuran'a yazılmış mektupları okuduktan sonra Mümtaz, Nuran ile evlenmeye karar verir:

Sevdiği kadını rahat bırakmayacaklardı. Bunu biliyordu. İnsanlara açık bir tarafı vardı. Onun için behemehâl evlenmeliydiler. Fakat...

'Onu zorlayabilecek kudreti kendimde bulabilecek miyim?..' Kendisine güvenmiyordu. Hayatta kendisi için tek bir adım atamayacak kadar zayıftı. Bunu şu dakikada öğrenmişti (Tanpınar, 2017a: 235).

Huzur romanında, Nuran ile Mümtaz'ın evlilik hazırlıkları tam da hızlanmışken ilginç bir şey olur. Emirgân'daki eve gittikleri o karlı günlerden birinde Nuran, Mümtaz'a bir soru sorar: "Hakikaten evlenebileceğimize inanyor musun?" Mümtaz'ın ağzından ise kesin bir "hayır" yanıtı çıkar:

Bu cevap, hiç şüphe yok ki Suad'ın boşlukta sallanan bedeninden daha fazla etkilemiştir Nuran'ı. Erkeğe dayanmak, güvenmek isteğiyle geri dönmüş kadına adeta gitmesi için yolu göstermek gibidir bu. Mümtaz'ın 'belirsiz korkuları' önlerinde aşılmaz bir uçurum açmıştır. Ayrılık, kaçınılmazdır artık (İnci, 2014: 111).

Berenice, vefat etmeden bir gün önce evleneceği adamın karşısına çıkar. Solgun bir yüzü vardır, yüzüne bir hüzün hâkimdir. Gözlerinde ışıltı kalmamıştır, bakışları donuktur. Şakakları çökmüştür, göz bebekleri ise yok gibidir. Sureti belirsiz bir hâldedir ve tek laf etmez. Aslında bu durum Edgar Allan Poe'nun kadınlarının ortak özelliklerindedir:

Kadının tekinsiz varlığı, ölümden geri dönen, gizemli veya masumiyeti içinde Poe'da betimlemelerden çokça nasiplenir. Kadın Poe için gizemlidir. Öncelikle anlatılarda kadınların sesi soluğu çok çıkmaz. Anlatıcı rollerinde ise kadın rolünü göremeyiz. Kadın yok gibidir. (...) Temsil içinde hareket imkânları yoktur. Bakılan nesnelere (Ümer, 2018: 3).

Gerçekten de Poe'nun metinlerinde okuyucunun karşısına çıkan kadın figürler genellikle silik ve belirsiz figürlerdir:

Morella, Eleonora, Berenice, Ligeia bunlardan sadece birkaçı olmakla birlikte hikâyenin ismine yansımış karakterlerdir (Dilber, 2018: 64).

Bu hikâyede de anlatıcı, solgun ve hüzünlü yüzüyle karşısına dikilen ve tek laf etmeyen Berenice'yi seyre koyulur. Tıpkı Tanpınar'ın eserlerindeki âşıklar gibi: “*Tanpınar, sevilen kadınları âşığının bakışlarıyla 'seyrettirmek' istediği için olsa gerek, kadınların sesini alabildiğine kısmıştır*” (İnci, 2014: 93). Ancak Handan İnci'ye göre Tanpınar, sadece kadını değil, kadına ait eşyayı da tutkuyla seyretmiştir. Kısacası, İnci'nin tespitine göre Tanpınar'da bir kadın eşyası, elbisesi fetişizmi vardır ve bu durum mektuplarına, günlüğüne yansımanın yanı sıra kurmaca eserlerine de yansımıştır:

Tanpınar, özel hayatında da kadın eşyasına, elbisesine karşı son derece duyarlıdır. Bir gece gittiği operada kadınların kıyafetlerinden o kadar etkilenir ki uzun uzadıya bakabilmek için bazılarının yanından geçerken mahsus oyalandığını yazar. Günlüğünün son sayfalarında, sevdiği kadının odasında onun eşyasına, elbisesine gizlice dokunduğu sayfalar ise psikanalitik incelemeler açısından çok önemli açık uçlar veren bir malzemedir (İnci, 2014: 40).

Edgar Allan Poe'nun hikâyesinde ise çok ilginç bir fetişizm örneği vardır. Bu sefer karşı cinsin dişleri erkeği cinsel coşku ve doyunluğa ulaştırır. Berenice, anlatıcının karşısına geçtiği ve kendini seyrettirdiği zaman, bir anda tuhaf bir edayla dudaklarını aralar ve dişleri usul usul ortaya çıkar. Anlatıcı o dişleri görür görmez bir saplantı hâlinde onları düşünmeye başlar. Kendi ifadesiyle, bu dişleri delice arzulamaya başlar:

Saplantım anbean hiddetlenince, onun o tuhaf ve cazibeli etkisine karşı boş yere mücadele ettim. Dış dünyada yer alan nice nesnenin arasından yalnızca dişleri düşünebiliyordum. Onları arzuluyor, onlardan başka bir şey düşünemiyordum, ilgi odağımı değiştiremiyordum. Zihnimde onlar, yalnızca onlar vardı ve özgün kimlikleriyle düşüncelerimin temelini oturdular (Poe, 2020: 21).

Berenice'nin dişleri anlatıcı üzerinde fazlasıyla etkili olmuştur. Hikâye boyunca hastalık yüzünden vefat ettiğini düşündüğümüz Berenice'ye, gerçekte ne olduğunu ise ancak hikâyenin son iki paragrafını okuduğumuzda anlarız. Anlatıcı, bu dişleri farklı bir şekilde görmeye ve onları arzulamaya başladıktan sonra, ne yaptığının bilincinde olmadan birkaç dişçi aleti ile otuz iki adet küçük ve beyaz dişi Berenice'nin ağzından sökmüş ve bir kutuya yerleştirip masasının üzerine koymuştur. Bütün bunları yaptıktan sonra ise bir kürek alarak Berenice için bir mezar açmış onu canlı canlı gömmüştür. Sonrasında ise kendisini kütüphanede bir başına oturur bir hâlde bulmuştur. Ancak, Berenice mezarından kalkar ve kefeneye sarılmış bir hâlde geri döner:

Kütüphanemin kapısı hafifçe çalındı ve beti benzi atmış bir uşak parmak uçlarına basarak içeriye girdi. Adamın dehşete kapıldığı âşikârdı, benimle ürkek, boşuk ve kısık bir sesle konuştu. Ne dedi? Kesik kesik birkaç cümle işittim. Gecenin sükûnetini bozan bir vaveyladan, ahalinin toplanmasından, sesin yükseldiği yönde yapılan bir araştırmadan, sonra açılan bir mezardan, hâlâ kalbi çarpan, soluyan, yaşayan, kefeneye sarılmış, biçimi bozulmuş bir bedenden söz ederken sesi ürkütücü bir şekilde belirginleşti (Poe, 2020: 23).

Engin Ümer, bu hikâyedeki erkek anlatıcının ağza zarar vermesi ve dişleri ele geçirmesi durumunu Freud'un görüşleriyle şöyle açıklar:

Freud erkek nevrozlarda görülen vajina korkusundan, onun erkeği yutacağı endişesinden bahseder. Ağızın zarar görmesi ve dişlerin ele geçirilmesi derin bir kaygının, uzvun zarar göreceği endişesinin giderilmesi için kaygı nesnesinin evcilleştirilmesi anlamını taşımaktadır. Mezarından kalkarak canlı canlı gömüldüğünü anladığımız Berenice ise kendisinde eksik olan dişleri için gelmiştir (Ümer, 2018: 3).

Edgar Allan Poe'nun Berenice isimli kadını Tanpınar'ın kadınlarından ayıran en önemli nokta ise "korkutuculuk"tur. Poe'nun kadınları çoğu zaman bu şekilde ürkütücü ve korkutucu iken Tanpınar daha çok bir rüyayı andıran kadınlar kurgulamayı tercih etmiştir.

2. Morella

"Berenice" isimli hikâyede, Egeus'un Berenice'yi aslında başta pek de sevmediğini, imkânsız hâle geldikten sonra ona vurulduğunu belirtmiştir. Bu durumu anlatıcı, açıkça itiraf etmişti. "Morella" isimli hikâyede de benzer bir itiraf söz konusudur. Anlatıcı-karakter Morella ile evlenir, ama ona tutkulu sözler sarf etmediği gibi, aşkı da hiç düşünmemiştir. Ancak kadın, çevresiyle bağıni keserek hayatını erkeğe ve onun mutluluğuna vakfetmiştir.

Tanpınar'ın eserlerinde aşk, sadece bir 'araç'tır. Poe'nun erkeklerinde olduğu gibi Tanpınar'ın erkekleri de aşk konusunda tutuktur, harekete geçmezler ve aşkı başka emelleri için bir araç olarak görürler. Handan İnci bu konuda şu yorumu yapar:

Evet, daha önce de ileri sürdüğüm gibi, aslında Nuran'ı terk eden Mümtaz'dır. Evleneceklerine hiç inanmadığını- kadının çaresizce kendisine sığındığı o gün- açıkça söylemiştir. Cemal, onca fırsat sunulmasına rağmen Sabiha'ya elini bir kez bile uzatmaz; kocasını terk edip geldiği o önemli karar anında bile sevdiği kadını kazanmaya çalışmaz. Selim, anlamsız bir kıskançlık yüzünden Leylâ'yı bırakıp Avrupa'ya kaçar ve ancak o evlendikten, yani imkânsızlaştıktan sonra geri döner (İnci, 2014: 49-50).

Tanpınar'ın *Huzur* romanı ekseninde düşündüğümüzde Nuran'ın aslında bir kültürü temsil ettiğini görürüz. Nuran, üniversitede edebiyat eğitimi görmüş, Dede'yi ve Hafız'ı gayet iyi bilen, Mevlevi ilahilerinin yanı sıra Bektaşî nefeslerini de söyleyebilen, bir o kadar da Anadolu türkülerine vâkıf, kültürlü, görgülü bir kadındır. Tüm bunların ötesinde Nuran, Mahur Beste gibi bir kültür unsurunu çok yüklü bir irsiyet olarak arkasında taşır. Nuran, aslında arkasında böylesine yüklü bir kültür mirası taşıdığı için Mümtaz tarafından sevilmiştir. Bu miras olmasaydı Mümtaz, belki de kendisine hiç bağlanmayacaktır:

Genç kadının arkasında Mahur Beste'nin çok yüklü irsiyeti bulunmasa kendisinden evvelki aşk ve evlenme tecrübesinin verdiği üstünlükle hayatına girmiş olmasa Mümtaz o kadar kendisine bağlanmayacaktı. Nuran'ın hayata ve duygularımıza karşı güvensizliği ve onun yüzünden her şeyi olduğu gibi kabul ediş tarzı, günlerin getirdiği ile mesut oluşu, hülâsa sadece kabul etmekle kalışı, onu yarı tanrılaşmış bir çehre yapmıştı (Tanpınar, 2017a: 294).

Hayatını erkeğine ve onun mutluluğuna vakfeden Morella ise tam anlamıyla bir bilgedir, yani tıpkı Nuran gibi kültürlü ve görgülü bir kimsedir. Olağanüstü becerileri vardır, algı yetisiyle de takdire şayandır. Öyle ki Morella bir öğretmen, hikâyenin erkek anlatıcısı ise bir öğrenci gibidir. Nuran gibi iyi bir eğitim almıştır. Presburg'da eğitim görmüş olması nedeniyle erken dönem Alman edebiyatına ilgi duyar. Bu edebiyatın pek de kıymet verilmeyen mistik örneklerini okur ve eşinin de okumasını ister: "*Fichte'nin yabancı panteizmi, Pisagorcuların değiştirilmiş yeniden doğma tezi, Schelling'in inatla savunduğu kimlik kuramı, zengin hayal gücüne sahip Morella'nın en sevdiği konulardır*"(Poe, 2020: 25). Morella, sesi ile de erkeğini etkileyen kadınlardandır. Eşiyle saatler boyu sohbet eden Morella, gizemli bir sese sahiptir. Öyle ki bu ses bazen eşinin dehşete kapılıp ürpermesine sebep olur. *Huzur*'un Nuran'ı da sesi ile dikkati çeker. Aslında Nuran, bir kitap karakteri olarak sesi kısılmış, yani sessiz ve yumuşak bir kimsedir. Ancak onun sesinin güzelliğini Mümtaz'ın ağzından öğreniriz. Her şeyden önce Nuran, Türkçeyi teganni edercesine, yani şarkı söylercesine konuşmaktadır. Bunun yanı sıra, müzik açısından yaklaşırsa da sesi yine güzeldir.

Morella'nın mistisizm kitapları üzerinde sohbet ederken yaşadığı huzursuzluk, anlatıcıyı tedirgin etmeye başlar. Karısındaki bu gizemli hava, ruhunu daraltır ve kederli gözlerindeki ışıltıya tahammül edemez duruma gelir. Bu sebeple Morella'nın ölmesini yürekten diler. Hikâyedeki bu karı-koca ilişkisi ister istemez bize Tanpınar'ın *Mahur Beste* romanındaki Behçet Bey ile Atiye'yi hatırlatır. Bilindiği gibi Behçet Bey, Atiye'nin ölümüne sebep olmuştur. Dedikodulara göre Atiye, "Mahur Beste"yi mırıldandığı esnada, Behçet Bey tarafından ağzına ipek bir yastık tıklararak öldürülmüştür: "*Behçet ise kıskançlığıyla Atiye'nin ölümüne yol açmış, varlığıyla kendisine ıstırap veren kadını, yokluğunda rahat rahat sevmeyi sürdürmüştür*" (İnci, 2014: 49-50). Morella'nın durumu da Atiye'nin durumuyla benzer özellikler taşır. Morella, kocasına ölmeden önce "*Bir gün olsun beni sevmedin; beni yaşarken sevmedin ama ölümümün ardından bana tapacaksın!*" (Poe, 2020: 27) der. Kısacası, erkeğin sevmesi için mutlaka kaybetmesi gerekecektir. Tıpkı, Orpheus'a benzeyen *Huzur*'un Mümtaz'ı gibi (İnci, 2014: 48).

Morella, bir kız çocuğu doğururken vefat eder. Bu çocuk zihinsel ve fiziksel açıdan şaşırtıcı bir hızla gelişir ve annesinin bir kopyası olur. Anlatıcı, bu kıza hiç kimseye duyamayacağı kadar yüce bir sevgi besler. Bunun sebebi ise ölmüş Morella'nın ruhunun yeni doğan bebeğe geçmesidir. Böylelikle Morella kızında yaşamaya devam eder. Kısacası, dediği çıkar. Yaşamı boyunca eşi tarafından sevilmeyen Morella, ancak öldükten sonra sevebilmiştir.

3. Ligeia

Edgar Allan Poe'nun bu hikâyesindeki Leydi Ligeia da tıpkı Morella ve Nuran gibi benzersiz bilgeliği, durağan güzelliği ve efsunlu müzikal sesi ile karşımıza çıkar. Üstelik güngörmüş bir aileden gelmektedir:

Ligeia'nın bilgeliğinden bahsetmiştim; bu denli engin bilgiğe hiçbir kadında rastlamamıştım. Klasik dillerde kesinlikle uzmandı, kendi bilgime dayanarak söyleyebilirim ki modern Avrupa lehçelerinde de üstüne yoktu. Takdir edilip hayranlık beslenen anlaşılabilir akademik bilginin her alanında Ligeia asla yanılmazdı (Poe, 2020: 34).

Kısacası, kadının güzelliğinden çok kültürü ve ait olduğu, temsil ettiği şey öne çıkarılır. Tıpkı Tanpınar'ın kadınları gibi: "*Tanpınar'ın bir sanat eseri gibi anlattığı 'rüya kadın' ne kadar güzel olursa olsun, erkeği ona aşkla bağlayan kültürü ve aidiyetleri ile özel bir iç dünyaya sahip olmasıdır*" (İnci, 2014: 146). Ligeia, tıpkı Nuran gibi gölge hâlinde bir "rüya kadın"dır. Gölge misali gelip gider. Mermer kadar beyaz olan elini sevdiği erkeğin omzuna koyar ve müzikal sesiyle, "teganı edercesine" konuşur:

Tanıdığım kadınlar içinde yalnız o, her daim sessiz ve sakin görünen Ligeia, amansız tutkuları olan gürültücü akbabaların en kolay avıydı. Bu tutkuların düzeyini sadece gözlerinin haz ve korkuyla dolup irileşmesinden, mahur sesinin efsunkâr bir havayla bambaşka bir tona bürünmesinden, sakin ve yalın olduğu kadar çelişkili ve çılginca sözler sarf etmesinden anlayabiliyordum (Poe, 2020: 34).

Benzersiz bir güzelliği vardır. Ancak bu güzellik, Poe tarafından tasvir edilirken kadın sanki sadece bir büstmüşçesine tasvir edilir. Kısacası, kadına sadece göğüsten yukarı bölümü olan bir büst ya da heykel muamelesi yapılır. Kadın anlatılırken de mitolojik benzetmelerden faydalanılır:

Saf fildişine benzer tenini, alnının uysal genişliğini, şakaklarının üstündeki zarif çıkıntıyı ve Homeros'un sözleriyle 'sümbüle benzeyen', kuzgun karası, ışıltılı, gür, doğuştan lüleli saçlarını inceliyor; zarif burnuna Musevi madalyonlarında gördüğüm bir kusursuzluk atfediyor; burnundaki hafif eğriliğin ve kıvrık deliklerin onun özgür ruhunun işareti olduğunu hissediyordum. O tatlı ağzında tüm kutsal özelliklerle yer etmişti; kısa üst dudağının hafif kıvrılışı, alt dudağının şehvet dolu

rehaveti, oyunbaz gamzeleri, dile gelen rengi, tebessüm etmesiyle aralanan dudaklarının arasından görülen ve kutsal ışıyla karşısındakini titreten parlak, ıslıl ıslıl dişleri anlatmak kolay değil. Çene hatlarına dikkat kesildiğimde de; uysallığı, ihtişamı, dolgunluğu ve maneviyatıyla baş döndüren bir Antik Yunan güzelliğini, Atinalı Cleomenes'in rüyalarını süsleyen Apollo'nun çizgilerini görüyor, sonra da Ligeia'nın iri gözlerinde kayboluyordum (Poe, 2020: 32).

Handan İnci de Tanpınar'ın kadın bedenini daima büst seviyesinde gördüğünü dile getirmiştir: “Behçet Bey'in karyolasındaki kadın heykellerin belden aşağısı nasıl birdenbire boşlukta yok olursa Tanpınar'ın rüya kadınları da beden olarak ‘yarım’dır” (İnci, 2014: 144). Bu noktada Mümtaz'ın Nuran'ı ilk gördüğü zaman aklından geçenleri paylaşmak faydalı olacaktır: “Mümtaz, genç kadının güzel ve biçimli büstünü, beyaz bir rüyayı andıran yüzünü daha evvelden beğenmişti” (Tanpınar, 2017a: 81). Handan İnci'ye göre Tanpınar, en saf cinsel çekimi anlatırken bile mitolojik ve sanatsal çağrışımları kullanır (İnci, 2014: 37). Edgar Allan Poe, Ligeia'yı nasıl bir Yunan güzelliği olarak tarif etmişse aslında Tanpınar da kimi zaman Yunan heykellerini hatırlayarak benzetmeler yapacaktır. Aşağıdaki satırlar kurmaca değil, Tanpınar'ın 23 Temmuz 1961 tarihli günlüğünden alınmadır:

Yolda gördüğüm genç kız baştan aşağı harika idi. Seksi elbisenin altından en aşağı bir desimetre uzunluğunda bir müselles yapıyordu. Kaidede hiç olmazsa sekiz santim vardı. Bu kadar güzel bir havsalayı Praksiteles'ten başka hiçbir yerde görmedim. Makas gibi bacaklar, harikulade bir form. Bir çeşit Anubis çehresi, hulasa Yunan elinden çıkmış Persephone (Tanpınar, 2018: 305).

Handan İnci, Tanpınar'ın günlüklerinde ve mektuplarında kadın bedenini anlatırken son derece atak ve pervasız olduğunu, fakat romanları söz konusu olduğunda kadın bedenini bir büst gibi, yarım bir şekilde anlattığına dikkat çekmiştir (İnci, 2014: 144). Edgar Allan Poe'da da kadının daha çok göğüsten yukarısının anlatıldığını, yani kadına heykel muamelesi yapıldığını görürüz.

4. Oval Portre

Edgar Allan Poe'nun bu hikâyesinde benzersiz bir güzelliğe sahip, neşeli ve genç bir kadın vardır. Bir ressamın âşık olmuştur. Ancak bu aşk, onun sonunu hazırlar. Ressam tutkulu, gayretkeş ve sert bir adamdır. Sanatına âşıktır. Genç kadın ise ışıltılı gülümsemesiyle her şeyin kıymetini bildiği hâlde, tek rakibi olan sanattan nefret eder. Aşkını esir alan fırça ve paletten ürker. Ressam, bir gün eşinin portresini yapmak istediğini söyler, o da kabul eder. Resmin tamamlanmasına yakın odaya konuk kabul etmezler, çünkü ressam işine fena hâlde odaklanmıştır. Öyle ki kimseyle ilgilenmez, başını kaldırıp karısının yüzüne bile bakmaz bir hâle gelir. Ancak, o resim yaptıkça tuvaldeki renkler eşinin canından süzülmemektedir. Kısacası, kadın can vermektedir. Son fırça darbesinin ardından ise ressam, resmin canlı olduğunu fark eder. Başını kaldırıp karısına baktığında onun cesedi ile karşılaşır.

Bu hikâyede, aşkın bir “araç” olarak kullanıldığını görüyoruz. Tıpkı, *Huzur* romanındaki Mümtaz'ın aşkı bir araç olarak görmesi gibi. Aslında Mümtaz, poetik bir çıkar peşindedir:

Bütün bunları yaşarken genç adam, bu duyguların arkasında işleyen zembereği gayet iyi taniyordu. Hakikatte o, kendisine bir iç nizamı arıyordu. Kelimeleri, hayalleri canlandırarak bir ateşin peşindeydi. Fakat oyun daha başında değişmiş, bilerek girdiği imtihanda Mümtaz mağlup olmuştu (Tanpınar, 2017a: 294).

Nuran, Mümtaz için kelimeleri ve hayalleri canlandıracak bir ateşten başka bir şey değildir. “Oval Portre” hikâyesinde de ressam erkek için kadın, tuvaldeki renkleri canlandıracak bir ateş gibidir; yani sadece ihtiyaç duyulan bir araçtır, amacın kendisi değildir. Mümtaz'ın seçimiyle,

ressamın seçimi aynıdır: “Bu yüzden, bir şaka anında yaptığı benzetmeyle söylersek, ‘mutfakta enginar ayıklayan’ bir Nuran’la yaşamak yerine, hayatı ‘kuru yaprak yığını gibi’ yakmayı, geriye ‘bir külyığını’ bırakmayı seçmiştir” (İnci, 2014: 57). Oval Portre’de de ressam, benzersiz güzelliğe sahip neşeli genç kadınla yaşamak yerine, onu bir portreye hapseder. Geriye ise bir ceset yığını bırakmayı tercih eder.

5. Vakitsiz Defin

Bu hikâyede Edgar Allan Poe, dünyanın çeşitli yerlerinde vakitsiz defnedilen insanların hâllerini anlatır. Bu insanlar ölmedikleri hâlde, öldü sanılarak mezara konmuşlardır. Bir kadın, bir mahzene defnedilir ve üç yıl sonra bir lahdin yerleştirilmesi için mahzenin kapısı açıldığında kadının iskeletiyle karşılaşılır. Kadının iskeleti, tabutta olması gerekirken mahzenin kapısının dibindedir. Buradan anlaşılır ki kadın, tabuta konduktan sonra kendine gelmiş, çırpınarak tabutu yerleştirildiği yerden düşürmüştür. Mahzenin kapısını açmaya çalışmışsa da başarılı olamamış, oracıkta ölmüştür.

1810 Fransa’sında geçen bir başka olayda ise vakitsiz defnedilen kadın, neyse ki şanslıdır. Herkes kadının öldüğünü zanneder. Onu bir mahzene değil de sıradan bir köy mezarlığına gömerler. Aslında genç kadın ölmemiş, vakitsiz defnedilmiştir. Kadını çok seven ölümüne üzülen genç bir adam, hatıra olarak kadının saçından bir tutam almak ister. Bunun için tabutu açar. O sırada genç kadın da gözlerini açar. “Vakitsiz Defin” hikâyesinde bu şekilde öldüğü sanılan, ama ölmeyip sadece kendinden geçmiş olan insanların durumları tek tek anlatılmıştır. En sonda ise anlatıcı kendi yaşadığı bir olayı aktarır ve katalepsi denen bir garip hastalıktan söz eder. Anlatıcı bu hastalığa yakalanmıştır:

Tam bir teşhiste bulunamayan hekimlerin tabiriyle katalepsi denen garip bir hastalıktan muzdariptim. Bu hastalığın nedenlerini ve niteliğini tam olarak bilemesek de belirtilerini biliyoruz. Hastalığın farklı tiplerde yalnız kriz şiddeti değişkendir. Hasta kimi zaman bir gün ya da daha kısa süre derin ve yoğun bir rehavete kapılır, irade ve his yitimine uğrar, kalbi oldukça yavaş atar, bedeni tamamen soğumaz, yanaklarında hafif bir pembelik vardır ve ağzına doğru tutulan ayna az da olsa buğulanır. Kimi zaman da bu derin rehavet haftalar veya aylar boyunca devam eder; yapılan tüm tetkikler hastanın ölüm ile yaşam arasındaki bu durumuna bir açıklama getirmeyi başaramaz. Hasta ya dostları ya da bedenin çürümemesi sayesinde vakitsiz defnedilmekten kurtulur. Hastalık sinsice ilerler, her kriz bir öncekinden şiddetli ve uzun sürelidir. İşin aslı bu sayede vakitsiz defnedilmekten kurtulunur. İlk krizini fazla şiddetli geçiren talihsiz insanlar sıklıkla vakti gelmeden defnedilirler (Poe, 2020: 69).

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanında da bu hikâyedeki kadınların ve erkeklerin başına gelene benzer bir vakitsiz definden bahsedilir. Bahsi geçen kişi bir kadındır ve roman kişisi Hayri İrdal’ın halasıdır. Etraftakiler öldüğünü sansa da aslında halanın başına gelen letarjik bir uykudan başka bir şey değildir. Poe’nun hikâyesindeki katalepside aşırı katı bir vücut, acıya karşı azalmış bir hassasiyet, kol ve bacakların hareket ettirildiğinde eski durumuna dönmesi gibi belirtiler söz konusu iken romandaki letarjik uykuda, yaşama işlevlerinin çok zayıfladığı bir bilinçsizlik ve hareketsizlik söz konusudur. Sonuç olarak hala, bu uykudan uyanır ve Poe’nun hikâyesindeki kadınlar gibi bir duruma düştüğü anlaşılır:

Nihayet mukadder gün geldi. Deli ahretlik iki gözü iki çeşme babama, halamın vefatı haberini getirdi. Babam acele ile konağa gitti. Lazım gelen tedbirleri aldı. Namazı Lâleli’de kılındı. Defin işlerini komşumuz İbrahim Bey’e havale eden babam namazdan sonra konağa el koymak ve

herhangi bir şeyin kaybolmasını önlemek için doğrudan doğruya Etyemez'e dönmüştü. Zannıma göre bu işte en büyük hatası da bu olmuştu. Birdenbire miras ve mal kaygısına düşmemiş olsaydı, evvelâ halam vaktinde gömülmüş olacak, yani tekrar dirilmesi ihtimali azalacaktı. Sonra da böyle bir şey vâki olsa bile babamı başı ucunda meyus ve perişan, iki gözü iki çeşme ağlar, yakasını yırtar görmesi elbette ki çok başka türlü tesir ederdi. Hâlbuki iş tam aksine olmuştu. İbrahim Bey babamın bu iş için verdiği paradan kendisine de bir şeyler artırabilmek için Süpürgeciler Kâhyası'nın gelinini âdeta bir fakir cenazesi gibi kaldırmıştı. Diğer taraftan aileden kimse bulunmadığı için yanına gömüleceği rahmetli zevcinin mezarı güç bulunmuş, geç kazılmış, araya bir yığın gecikme ve uygunsuzluk girmişti. Neticede tam kabir açılıp da kapağı ortadan kesilen tabut indirileceği zaman halam birdenbire etrafın ölüm sandığı laterjik uykudan uyanmış ve öyle herhangi bir vaziyetten şaşırarak bir mahlûk olmadığı için, tabutun kapağını zorla kaldırarak etrafa bakmış 've daima mütehâllik olduğu cevdeti kariha sayesinde' durumu bir lahzada kavrayarak cenazede tek yakından tanıdığı Etyemez imamına: 'Haydi çabuk, beni eve götür...' emrini vermişti (Tanpınar, 2017b: 64-65).

Tanpınar'ın anlattığı bu kadını, Poe'nun vakitsiz defnedilen kadınlarından ayıran bir başka şey ise *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'ndeki halanın defnedilmeden uykudan uyanmasıdır.

6. Randevu

Bu hikâyede Poe, Marchesa di Montini isimli bir kadını anlatırken "Ligeia" hikâyesinde olduğu gibi, mitolojik ve sanatsal çağrışımlardan faydalanarak onu tasvir eder. Poe, kadının kibar bedenini heykele benzetmekle kalmamış, onu Yunan mitolojisindeki bir kadına da benzetmiştir:

Kibar bedenini yalnızca kar beyazı, incecik, tülüsümü bir elbise örtüyor gibiydi; fakat yaz ortasına rastlayan bu gece yarısının havası sıcak, ağır ve bungun olduğundan heykele benzeyen o beden hiçbir devinimi Niobe'nin üstündeki ağır mermer misali sarkan buğumsu giysinin kıvrımlarını bile canlandırmıyordu (Poe, 2020: 87).

Tanpınar'ın da eserlerini yazarken mitolojik çağrışımlardan faydalandığını biliyoruz.¹ Poe'nun benzetme yaparken ismini andığı, mitolojik bir kadın olan Niobe ile *Huzur* romanında da karşılaşırız. Fakat bu romanda Niobe, bir kadını tasvir etmek için değil de bir kalabalığı, insan topluluğunu anlatmak için anılmıştır:

Tanpınar da Niobe efsanesini, Tanrılara bile kafa tutan kadının güçlü, bir o kadar da çaresiz yanını başka motiflere büründürerek aktarır. Mesela, akşam güneşinin yakıcı sıcaklığına karşı duran insanları Niobe'ye, onların konuştukları meselenin vehameti ve mühimmiyeti de Niobe'nin on iki çocuğuna atfedilerek anlatılmıştır. Bir şeyi bir şeye benzetmeden konuşamayan (Mümtaz) da aslında Tanpınar'ın yansımasıdır (Galata, 2015: 45-46).

Hikâyedeki kadın, Poe tarafından sanki bir heykelmişçesine somutlaştırılarak gösterilir:

O mermer çehrenin solukluğuna, mermer göğüslerin dolgunluğuna, mermer ayakların saflığına birdenbire zabt edilemez bir kızılık yürüyor ve zarif bedeni Napoli'nin hafif esintisinde salınan, çayırlardaki parlak, gümüşi zambaklar gibi usul usul titriyor (Poe, 2020: 88).

Görüldüğü gibi Poe, kadına bir sanat eseri muamelesi yapar. Tıpkı Tanpınar gibi:

Kadın güzelliğinden söz ederken sık sık başvurduğu bir yöntem, onları Batı sanatının tablo ve heykelleriyle somutlaştırarak göstermesidir. Bu benzetmeler daha çok Tanpınar'ın en kültürlü

¹ Daha geniş bilgi için bk. Meryem Galata, *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Mitolojik Unsurlar*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Dan. İbrahim Şahin, Eskişehir 2015.

erkekleri diyebileceğimiz Mümtaz ve Selim tarafından yapılır. Üst üste yığılan benzetmeler kadını gorselleştirmekten çok onu daha uzak ve belirsiz bir varlığa dönüştürür (İnci, 2014: 145).

Edgar Allan Poe'nun hikâyelerindeki kadınların da silik ve belirsiz varlıklar olduğunu yukarıda belirtmiştik. Kısacası, bir heykeli andıran bu rüya kadınlar, iki yazarın da vazgeçilmezleridir.

7. Usher Konağı'nın Çöküşü

Bu hikâyede de tıpkı "Vakitsiz Defin" hikâyesinde olduğu gibi, diri diri mezara konma hadisesi söz konusudur. Hikâyenin erkek kişisi, kız kardeşini diri bir şekilde mezara koymuştur. Kadının mezarı, evin altındadır ve evden gelen tuhaf sesleri işiten adam, çok sonra tabuttan yükselen cılız sesleri duyabilir:

Gerçek olan tabutun parçalanması, demir kapının menteşelerinin gıcirtısı ve elbette kemerli geçitten çıkma telaşı! Nereye sığınayım ben? Yakında burada olacak. Düşüncesiz davrandığım için beni cezalandıracak. Merdivendeki ayak seslerini sen de duydun (Poe, 2020: 114).

Leydi Madeline, kefene sarılmış bir hâlde erkek kardeşinin karşısına çıkar. Kefeni kana bulanmıştır. Zayıf bedeni giriştiği zorlu mücadelenin kanıtlarıyla doludur. Bir süre titreyerek kapının önünde salınır, sonra zayıf ve tiz bir feryat koparıp kardeşinin üstüne yığılır. Leydi, can çekişirken hikâyenin başkışisi Usher de korkularının kurbanı olur ve ruhunu oracıkta teslim eder.

Yukarıda, "Vakitsiz Defin" hikâyesini açıklarken benzer bir durumun *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanında da görüldüğünü söylemiştik. Her ne kadar bu romanda, defin gerçekleşmeden Hayri İrdal'ın halası daldığı o laterjik uykudan uyansa da yazar "vakitsiz defin" mevzusuna dikkat çekmiş olur. Vakitsiz defin için her ne kadar tam olarak bir "dirilme" denemesi de Poe'nun hikâyelerindeki ve Tanpınar'ın bu romanındaki durum, bize ister istemez "dirilme" hadisesini hatırlatır. Kaldı ki Tanpınar'ın, romanında bu "dirilme" mevzusunu, insanoğlunun her zaman düşlediği ve özlediği bir şey olarak anlatması da bu açıdan ilgi çekicidir. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde şöyle denir:

Her insan, ne kadar müspet yaradılıştta olursa olsun ölümünden sonra tekrar dirilmeyi düşünür, özler. Bu hayat dediğimiz mihnetler silsilesinin çok işleri zamana, müphemeye atılmış bir mükâfatı gibidir. En müsait ve daima kazanacak kâğıtlarla oynanan bir oyun gibi, yeniden, âdeta baştan aşağı beğenmemek, inkâr etmek, değiştiğinden dolayı sevinmek için kalmışa benzeyen küçük bir mazi şuurundan başka her şeyi, her tarafı değiştirmek, güzelleşmek şartıyla tekrar yaşamağa başlamak insanlığın elbette vazgeçemeyeceği bir hülyadır (Tanpınar, 2017b: 68).

Tanpınar, dönüşümün ancak yaşarken ölüp dirilme sonucu gerçekleşebileceğine inanır. Bu yüzden *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde şöyle yazar: "Masallarda dikkat etmediniz mi? Hep kaybolurlar... Kaybolmak, yani ölmek, sonra tekrar dirilmek... Bir kompleksten kurtulmak için bundan daha emin çare yoktur" (Tanpınar, 2017b: 121). İşte Hayri İrdal'ın halası, insanlığın vazgeçemeyeceği bir hülya olan ve ancak milyonda bir insana "nasip olabilen" bu "dirilme" saadetini tatmıştır. Vâkıâ bu dirilme Hayri İrdal'a göre, "bâsübâdelmevt" tabirinden beklendiği gibi, yani kıyamet gününde ölümlerin dirilmesi gibi tam ve yeniden bir doğuş olmamıştır. Ancak, hala az da olsa bu saadetten bir parça koparabilmiştir.

8. Gözlük

Bu hikâyede de Edgar Allan Poe, kadın zarafetini ve güzelliğini anlatırken yine Yunan mitolojisinden ve heykellerinden faydalanmıştır:

Görebildiğim kadarıyla orta boyluydu, görkemli bir yapısı vardı. Dolgun ve biçimli hatlara sahipti. Sadece arkasını görebildiğim başı Yunan Psyche'ninkiyle rekabet edebilirdi; Apuleius'un şeffaf kumaşını anımsatan ipekten zarif bir başlık bu güzel başı örtmüyor, adeta sergiliyordu (Poe, 2020: 537).

Tanpınar'ın da Yunan heykellerini sevdiğini biliyoruz. Mektuplarının birinde şöyle der: *"Zaten Homiros denen büyük nâsirden başka Yunanlı sevmem, bir de heykellerini severim"* (Tanpınar, 2014: 177). Bu kraliçe edalı kadını, hikâyenin erkek kişisi sadece arkadan görür ve ona âşık olur. Yüzünü bile görmediği bu kadına karşı çılgınca bir aşk beslemeye başlar. Sonra ise kadını profilden görmeyi başarır. Tahmininin ötesinde bir yüz güzelliği vardır. Öyle ki kadın, adama Meryem Ana'yı anımsatır. Adam, tam anlamıyla kadına çarpılmıştır. Tanpınar için de güzellik daima bir *"çarpılma"* duygusuyla beraber gelir. Güzel kadınların üzerindeki etkisini son derece coşkulu bir dille anlatır. Mektuplarından birinde bir küçük kahvede gördüğü yirmi yaşında bir kızı tarif ederken Reims'teki meşhur Meryem'in ta kendisi idi şeklinde ifade etmesi, bu çarpılma duygusunu anlatması bakımından ilgi çekicidir (İnci, 2014: 37). Poe'nun hikâyesindeki adam, kadının özellikle başına vurulmuş gibidir. Başının muntazam hatları onu çılgına çevirir. Adam, sonunda çok beğendiği bu kadın ile evlenmeyi başarır. Evlendikten sonra, karısının isteği üzerine gözlük takmaya karar veren adam, gördükleri karşısında hayrete düşer, çünkü seksen iki yaşındaki büyükannesinin nenesiyle evlenmiştir:

Madam Eugene Lalande-Simpson- eski adıyla Moissart benim büyükannemin nenesiydi. Gençken çok güzelmış; hatta seksen ikisinde bile Grek burnunun, biçimli başının, büyüleyici gözlerinin güzelliğinden pek bir şey yitirmemişti (Poe, 2020: 553).

Dikkat edilirse Poe, tıpkı Tanpınar'da görüldüğü gibi yine kadını bir Yunan heykeli, büstü gibi tasvir ediyor. Poe'da olduğu gibi, Yunan mitolojisi ve heykeli Tanpınar için de vazgeçilmezdir. *Edebiyat Dersleri'*nde şöyle der:

Evvelce iki mitoloji var: Hint, Yunan. Yunan mitolojisi yalnız kelimelerde kalmayıp heykele ve resme geçmiştir. Lisani da şu tecrübeleri ve hususiyetleri getirmiş: Sıfat ve zarf Yunan mitolojisinin en güzel tarafıdır; kasvetli gece vs (Tanpınar, 2016: 59).

Poe'nun hikâyesindeki Madama Lalande, müzik konusundaki kabiliyeti ile bize Nuran'ı hatırlatır:

Ona duyduğum aşkın elbette etkisi vardı, ama işin aslı şarkıcılığına ve hassasiyetine hayran kalmıştım. Hiç kimse bir aryayı onun gibi söyleyemez, duyguları onun gibi ifade edemezdi. Rossini'nin Otello'sundaki romansı yorumlayışı, Bellini'nin Capuletti'sindeki 'Mezarımın üzerinde' sözcüklerini okuyuşu hâlâ aklımda. Pes tonlamaları muhteşemdi. Sesiyle üç oktavı kontrol edebiliyordu (Poe, 2020: 547).

Nuran'ın sesinin güzel olduğunu, aile ve arkadaş meclislerinde şarkı söylediğini biliyoruz:

Mümtaz cevap vermedi; sadece gülümsedi. Neden sonra:

-Bana Mahur Beste'yi bir gün söyler misiniz? Sesinizin güzel olduğunu biliyorum. Zihni hep Mahur Beste'de, aşkın, ölümün bu garip ve zalim terkinde idi. Nuran kısaca, 'olur...' dedi, 'bir gün söylerim.' Sonra ilave etti: 'Bilir misiniz, ben sizi hiç yabancı saymıyorum. O kadar çok müşterek tanıdık var ki arada' (Tanpınar, 2017a: 117-118).

Her iki kadın da seslerinin güzelliği ile erkekleri etkilemiştir. Ses güzelliği, her iki yazarın kimi kadınları için vazgeçilmez bir özellik gibidir.

9. Doktor Zift ile Profesör Tüy'ün Sistemi

Edgar Allan Poe'nun bu hikâyesinde, özel bir akıl hastanesinin müdürü olarak tanıtılan Mösyö Maillard'dan bahsedilir. Hastanede, genç bir hanım başta olmak üzere, hastane çalışanı olarak tanıtılan birtakım kadınlardan bahsedilir. Genç hanım, hikâye anlatıcısının dikkatini çeker:

Piyanonun başındaki genç ve güzel kadın Bellini'nin aryalarından birini seslendiriyordu. Ben odaya girince bir anda sustu ve beni kibarca selamladı. Düşük perdeden ve kırılğan bir edayla konuşuyordu. Güzel ama solgun yüzünde keder iz bırakmıştı. Üzerindeki matem kıyafetleri de içimde saygı, ilgi ve hayranlık uyandırdı (Poe, 2020: 589).

Anlatıcı, genç hanımın akıl sağlığından emin olamaz. Çünkü gözlerinde tuhaf bir parıltı vardır ve bu anlatıcı-karakteri huzursuz eder. Onunla konuşur ve delilik metafiziğine ilişkin araştırmaları, genç hanımın aklından kuşkulanmasına sebep olur. Ancak Mösyö Maillard, genç kadının kendisinin yeğeni olduğunu ve aklından kuşkulanmaması gerektiğini söyler, fakat hikâyenin sonunda, diğer tüm kişilerle birlikte bu genç hanımın da deli olduğu anlaşılır.

Buna benzer bir durum, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın “Geçmiş Zaman Elbiseleri” isimli hikâyesinde görülür. Bu hikâyede anlatıcı, bir kadınla karşılaşır. Karşılaştığı yer kadının kendi evidir, fakat genç hanım gecenin çok geç bir saatinde, misafir olarak evde bulunan adamın karşısına çıkar:

Bu orta boylu, kumral, âdeta çocuk denecek kadar genç yaşta bir kadın; daha iyisi bir kızdı. Baştan aşağı, üstünde küçük sırmadan koncalar ve yıldızlar serpilmiş mavi kumaştan, ninelerimizin gelin oldukları zaman giydikleri cinsten, bir eski zaman elbisesi giymişti (Tanpınar, 2017c: 64).

Anlatıcı, bu genç hanımla konuşur; fakat onda esrarlı ve acayip güzelliğinden başka bir fevkalâde hâl göremez. Genç hanım, evdeki ortadan biraz yaşlı adamın, babası olduğundan bahseder. Eski elbiselerle gezme nedenini ise şöyle açıklar: “-Bu elbiselere gelince, onları babam istediği için giyiyorum. Bana böyle yedi, sekiz elbise yaptırdı; beni eski kıyafetle gezdiriyor, bir nevi merak... Gençliğini hatırlıyormuş” (Tanpınar, 2017c: 66). Ancak başta baba olarak tanıdığımız bu adam, daha sonra kendisinin genç hanımın yedi senelik kocası olduğunu dile getirir. Üstelik adam, karısının bir deli, “hiç olmazsa bir fikrisabitin zaman zaman kurbanı olan bir zavallı olduğunu” söyler (Tanpınar, 2017c: 71).

Poe'nun hikâyesinde anlatıcı ile tanıştığı sırada matem kıyafetleri içinde bulunan genç hanım ise daha sonra “eski zaman kıyafetleri” ile anlatıcının karşısına çıkacaktır. Üstelik sadece o değil, hastanedeki diğer kadın çalışanlar da günün Paris modasıyla uzaktan yakından ilgisi olmayan kıyafetler içindedirler. Kendi çağlarının kıyafetlerini giymezler:

Kalabalığı oluşturan insanların üçte ikisi kadındı ve kıyafetleri günümüz Paris modasına kesinlikle uymuyordu. Sözelimi yetmişlik kadınlar şingir şingir bilezikler, küpeler takmış, elbiselerinde derin dekolterler açmışlardı. Üstelik kıyafetler üzerlerinde eğreti duruyordu. Etrafı incelerken Mösyö Maillard'ın daha önce tanıştırdığı genç kızın tarlatanlı bir etek, yüksek topuklu ayakkabılar ve Brüksel işi dantelalı bir başlık giydiğini gördüğümde gözlerime inanamadım. Ona ilk rastladığımda üstüne tam oturan matem kıyafetleri içindeydi. Sadece onun değil herkesin kıyafeti bir garipti (Poe, 2020: 592).

Tanpınar, sadece “Geçmiş Zaman Elbiseleri” hikâyesinde kadına eski zaman kıyafetleri giydirmez. Benzer bir örnek *Huzur* romanında da görülür. Mümtaz, Nuran'a eski zaman işi bir Kütahya kadın elbisesi getirir:

Elbise değiştirme teması, özellikle arzulanan, sevilen kadınlara başka dönemlere ait elbiseler giydirme merakı Tanpınar'ın roman ve hikâyelerinde başlı başına önemlidir. Hemen tahmin edilebileceği gibi, öncelikle başka bir hayat yaşamak, başka biri olmak özlemini dışa vuran bu hareket, Huzur'da da değişik sahnelerle tekrarlanır (İnci, 2014: 109).

Daha önce Tanpınar'da kadın eşyası fetişizminin olduğu, Handan İnci'nin tespiti ile belirtilmişti. Bu durumun, mektuplarından birine nasıl yansıdığına bakarsak şunu görürüz: “*Kadın elbiselerinin zarafeti, şapkalar... Camekâna şöyle atılmış elbiseyi al kaç, ilk rastladığın nikâh memurluğunda evlen. Kadını ne yapacaksın, her şey olduğu yerden, zarif, güzel, emsalsiz*” (Tanpınar, 2014: 85). Poe'nun hikâyesine dönersek hikâyeyi okudukça aslında, Maillard'ın daha önceleri hastanenin müdürü olduğunu anlarız, fakat bir süre sonra o da akıl sağlığını kaybetmiş ve delilerin arasına karışmıştır. Bütün delilerle bir olup hasta bakıcıları etkisiz hâle getirirler ve bir müddet deli oldukları hâlde hastaneyi yönetirler. Hikâye anlatıcısı, işte tam da delilerin yönetici olduğu bir zamanda hastaneyi gözlem amaçlı ziyaret eder ve bu tuhaf durumla karşılaşır. Her şey sonradan anlaşılır ve hasta bakıcılardan birinin esir tutulduğu yerden kaçmasıyla bütün oyun bozulur. Poe'nun hikâyesinde, hastane müdürü Mösyö Maillard, tıpkı Tanpınar'da olduğu gibi, sanki bir fantezi olarak eski moda kıyafetleri hastanedeki kadınlara giydirmektedir. Gerçi bütün bunları yapma sebebi olarak hikâyede deliliği gösterilir. Ancak, bu durumun Tanpınar'ın hikâyesiyle tuhaf bir benzerliği söz konusudur. Tanpınar'ın hikâyesinde söz konusu edilen babanın veya kocanın hareketleri, tavırları ve garip davranışı düşünöldüğünde ona, belki “deli” denemese bile “tuhaf” denebileceğini düşünöyoruz. En azından, deli olan Poe'nun kişisi Maillard ile ortak bir noktası vardır. Kadınlara eski zaman kıyafetleri giydirmek ve böylelikle karşısındakine başka bir hayat yaşatmak...

Sonuç

Edgar Allan Poe için elbette aşk hikâyecisi denemez. Poe, gotik hikâyeler yazan bir yazardır. Birçok hikâyesinde dolaylı veya değil, “kadim, ölü ya da gizli” olanı anlatır. Gotik edebiyatın sıklıkla kullandığı temalardan biri ölümdür ve Poe, hikâyelerinde sıklıkla ölümlü anlatır. Ancak bu ölüm, hikâyelerde bir korku unsuru olarak karşımıza çıkar. Amerikan gotiğini kuran ve aynı zamanda bu konuda büyük bir temsilci olan Edgar Allan Poe, korku ve dehşet kavramlarını hikâyelerinde çok profesyonelce işler. Tüm bu korkutucu, kasvetli hikâyelerde bazıları vardır ki sayıca az da olsalar işledikleri kadınlarla ilgi çekerler. Bu kadınlar, gizemli ve sessizlerdir. Onların kimi özelliklerinin ve Poe'nun kadınları anlatış tarzının, bir şekilde Tanpınar'ın zihnine geçmesi mümkündür. Her iki yazarın da kadın tasvirlerinde kullandıkları Yunan mitolojisi ve heykelleri, onların kadını bir sanat eseri olarak gördüklerini gösterir.

Tanpınar'ın bilincine yerleşen bu kadınlar ve durumları, farklı şekillerde roman ve hikâyelerinde karşımıza çıkar. Poe'nun o silik, belirsiz ve gizemli kadınlarının, aslında Tanpınar'ın “rüya kadınlar”ından pek de farkı yoktur. Üstelik her iki tarafın erkekleri de neredeyse aynı “imkânsızlığın” sularında yüzerler. Telifisi kabil olmayan şeyleri seven bu erkekler, bir şey imkânsız hâle geldikçe mutlu olurlar. Kısacası, acıdan lezzet alırlar. Onlar için hayatın acı tarafları iklim olarak yaşanacak tek yerdir ve bu iklimde bile hayaller kurarlar.

KAYNAKÇA

Dilber, K. C. (2018). Poe'nun Ligeia ve Şişede Bulunan Not Öykülerinde Tanpınar'ın Geçmiş Zaman Elbiselerini Aramak –Alice'in Düş(üş)ünde Düşsel Kronotop'u ve Anima'yı Yakalamak-. *Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 28 (1), 53-69.

Galata, M. (2015). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Mitolojik Unsurlar*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

İnci, H. (2012). *Ahmet Hamdi Tanpınar Tanpınar Zamanı Son Bakışlar*. İstanbul: Kapı Yayınları.

İnci, H. (2014). *Orpheus'un Şarkısı Tanpınar'ın Romanlarında Aşk ve Kadın*. İstanbul: YKY.

Poe, E. A. (2020). *Bütün Hikâyeleri Tek Cilt* (Ö. Özkaya, Çev.). İstanbul: Ren Kitap.

Tanpınar, A. H. (2014). *Tanpınar'ın Mektupları*. Z. Kerman (Haz.), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2016). *Aydaki Kadın*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2017a). *Huzur*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2017b). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2017c). *Hikâyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2018). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*. İ. Engünün-Z. Kerman (Haz.), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ümer, Engin. (2018). Edgar Allan Poe'da Tekinsiz Temalar. *Libido*, Sayı 30.

Yıldırım, T. N. (2007). *Edgar Allan Poe'nun Black Cat ve The Fall of The House of Usher Öykülerinin Çevirilerinin Gotik Edebiyat Bağlamında Eleştirisi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.